

ORHAN PAMUK, BEN VE VEBA GECELERİ {2}

FARUK TURİNAV

Orhan Pamuk'la Ayaküstü Sohbet

Gelecekteki hayalî Orhan Pamuk kitabıma bırakmaya çağım işlerden biri de yazarla tanışmamızın hikâyesini anlatmak:

Birkaç sene önce bir arkadaşımınla Galatasaray Lisesi'nin önünde buluştuk ve yapacak daha önemli bir işimiz olmadığından hemen karşıdaki Yapı Kredi'nin kültür sanat merkezindeki *Orhan Pamuk – Balkon / Fotoğraflar* sergisini gezmeye karar verdik. Sergideki fotoğraflar oldukça mütevazıydı, fotoğraflardaki İstanbul puslu ve soğuktu. Fotoğraf sanatçısı, “Bu manzarada benim ruhsal durumumu yansıtan ve tarifî zor derin duygularımı gözler önüne seren bir şeyler var,” demekte belki de haklıydı, çünkü fotoğrafların yansıttığı manzara sanki surlarını bize ya da başkalarına değil, sadece Orhan Pamuk'a fısıldamış gibiydi. Sergiden çıkacakken içeri biri kadın, biri erkek iki yaşlı yabancı turisti andıran orta boylu iki kişi ile uzun boylu, pardesülü, başında spor tarzda, uzun siperlikli şapkası olan bir adamdan oluşan üç kişilik bir grup girdi. Aralarında İngilizce konuşuyorlardı. Uzun boylu adam, hareketli jestlerle, diğer ikisine sergideki fotoğraflarla ilgili bir şeyler anlatıyor gibiydi. Arkadaşıma, “Sence şu uzun boylu adam Orhan Pamuk'a benzemiyor mu,” diye sordum. “Bilmem ki,” dedi şöyle bir bakarak. “Olabilir ama... San-

mıyorum.” Başını tekrar karşısındaki fotoğrafa çeviren ve manzarayı anlamaya çalıştığını belli edecek kadar dikkatle bakan arkadaşşıma, “Bence kesin o,” dedim. En iyisi gidip tanışayım.

“Orhan Bey merhabalar,” dedim, “bir dakikanızı alabilir miyim?” Evet, bu Orhan Pamuk'tu, gruptaki arkadaşlarından izin isteyerek yanıma yaklaştı.

“Merhaba,” dedi. “Elbette.”

Kendisinin tüm kitaplarını okuduğumdan ve bir hayranı olduğumdan bahsettim. Neşeyle teşekkür etti.

“Orhan Bey, ben de bir yazarım,” dedim gülümseyerek, “hatta şöyle ifade etmem daha doğru olur: Ben sizin kitaplarınızda söz ettiğiniz öfkeli genç yazarın ta kendisiyim!”

Kocaman bir kahkaha attı, gü-lüştük.

“Çok memnun oldum,” dedi gülerek, *Kara Kitap*'takini söylü-yorsunuz değil mi?

“Evet,” dedim neşeyle (İnsan esprisini anlayan biriyle karşılaşıncamutlu oluyor) ve biraz tereddüt-le (Öteki *Renkler*'de değil miydi, diye sormadım artık).

“Peki,” dedi dikkatle, ne yazı-yorsunuz?

Öykülerimden, romanımdan, o sırada henüz yayımlanmamış olan ilk öykü kitabım *Şapka*ın İçinde-ki *Kıraathane*'den bahsettim. (Bu kitabın kendi sesiyle konuştuğu birkaç satır ile bu kitapla ilgili Orhan Pamuk'la kısa sohbetimizden

ilhamla yazdığım birkaç cümle ikinci öykü kitabım *Dipsiz Göl*'deki “*Ulysses* ya da Bir Kritiğin Muh-temel Hikâyesi”nin içindedir.) Bu vesileyle Can Yayınları'nın kulağını da çınlattık, bir şeyler daha konu-ştuktan sonra ayrıldık. Orhan Bey, salonun kapısına yakın bir yerde kendisini bekleyen arkadaş-larının yanına döndü; arkadaşşımla beraber sergideki fotoğrafların, sa-dece fotoğrafları çeken ve az önce sohbet ettiğim kişiye görünen esra-rını anlamaya çalışma mesaimize kaldığımız yerden devam ettik.

Orhan Pamuk tam da yazdığ-ı kitaplardaki anlatıcılar gibiydi: canlı, hareketli, ayrıntıcı... Gözle-rinde neşeli bir zekânın tüm ışıltısı vardı. İlk defa gerçek anlamda bir dâhiyle tanışıp sohbet ettiğimi dü-şündüm.

Orhan Pamuk Hakkında Yazmak

Hayat anlayışıma ve sanata bakışı-ma bu kadar yakın bir yazar hak-kında daha önce yazı yazmamış ol-mam bazen bana da tuhaf geliyor. Ama sonra biraz düşününce bu-nun da kaçınılmaz olduğunu an-lıyorum.

Edebiyat eleştirmeni Harold Bloom, esasen şiiri merkez alan *Etkilenme Endişesi* kitabında ede-biyatın ve sanatın geneli için geçer-li olacak önemli şeyler söyler. Bloom'un Shakespeare'in Marlowe'la ilişkisinden hareketle söyledikleri-nin en önemlisi şudur: Gerçek sa-

natçıyı yaratan, yaratıcı kıskançlıktır; dolayısıyla büyük bir sanat eseri başarılmış bir endişedir; yani sanatçı, ancak kendine rakip bellediği büyük sanatçıyı aşmaya çalışarak özgürleşir.

Ortada büyük bir sanatçı olmayabilir. Ortada onu rakip belleyen gerçek bir sanatçı olmayabilir. Ortada büyük bir sanat eseri de olmayabilir. Ama Orhan Pamuk hakkında özgürce yazı yazmam için önce bir şeyler yaratmam gerekiyordu. Gezdiğim yerleri anlattığım ilk edebî kitabımı ve denemelerden oluşan bir diğer kitabı yayımladıktan sonra üç yüz elli sayfasını yayımladığım beş yüz sayfa kadar tutan hikâyeler yazmam, on beş sene önce yazmaya başladığım ilk romanımı tamamlamam, bazı denemeler yazıp birkaç şiir çevirmem, bin küsur sayfayı arkamda bırakıp kendimi görmem, edebî kimliğimi tanımam, neyi yapabileceğimi ve neyi yapamayacağımı biraz olsun anlamam ve şimdi anlatması uzun sürecek başka pek çok şey gerekiyordu. “Orhan Pamuk ve Ben” hakkında yazmak için bugüne kadar beklememin arkasında bunlar var. Peki, *Veba Geceleri* hakkında? Edebiyatın değil, yazarın varlığına inandığımı söylemişim; o yüzden Orhan Pamuk’tan bahsetmeden o romandan veya yazarın diğer herhangi bir kitabından bahsetme ihtimalim yoktu.

Orhan Pamuk’un Yazarlığı, Öteki Kitapları ve Veba Geceleri

(6-1) Pamuk öncelikle bir romancı değil, yazardır.

Orhan Pamuk’un roman sanatını ve romanlarını hayatının merkezine yerleştirdiğini herkes bilir. Ama onun aynı zamanda, hatta romanın da ötesinde, aslında “kitap” denen, “yazı” denen, daha genel, tüm edebiyatı kuşatan eseri ve sa-

natı çok önemseydiğini düşünürüm. Mesela *Öteki Renkler* hakkında “bu kitabın sürekli yaşamasını”, “kendini ayakları üzerinde yürütmesi”ni istediğini söylüyordu Pamuk; sanki hem sevinç hem hüznü hissederek “bir gün kendinden kopup ayrılacak pek çok başka kitabı içinde barındırdığını”, hayalî kitapların isimlerini de vererek söylerken yayımlanmış ve yayımlanmamış bütün “kitap”larını adeta vücudunun doğal uzantıları olarak gördüğünü hissettiriyordu. Başka pek çok yazısında şu ismi taşıyan, şöyle bir kitabım olsun, dediğini de hatırlıyorum. (Mesela *Resimli İstanbul*’a yazdığı sonsözde “Evet şehrin uçaktan çekilmiş bu eski fotoğraflarını daha önceden bulsaydım, *Yukarıdan İstanbul* diye bir kitap hazırlardım!” diyordu.) Yine, İstanbul kitabının ve ilk gençliğinin sonunda “romancı olacağım ben” diyebileceği halde, “yazar olacağım ben” diyor; *Manzaradan Parçalar* kitabında da hayatının merkezini, anlamını ortaya koyarken, romandan değil, “yazı”dan bahsediyordu: “Benim için mutlu bir gün, bir sayfa iyi yazı yazdığım sıradan bir gündür. Yazının dışındaki hayat eksik, kusurlu, anlamsızmış gibi gelir bana.” Demek istediğim, onun için bence önce edebiyat, sonra roman vardı. Roman sonuçta yazının bir şekli, belki içinde yaşadığı çağa uygun olan bir tarzıydı. Orhan Pamuk bir “romancı”dan çok daha öncelikle bir “yazar”dı.

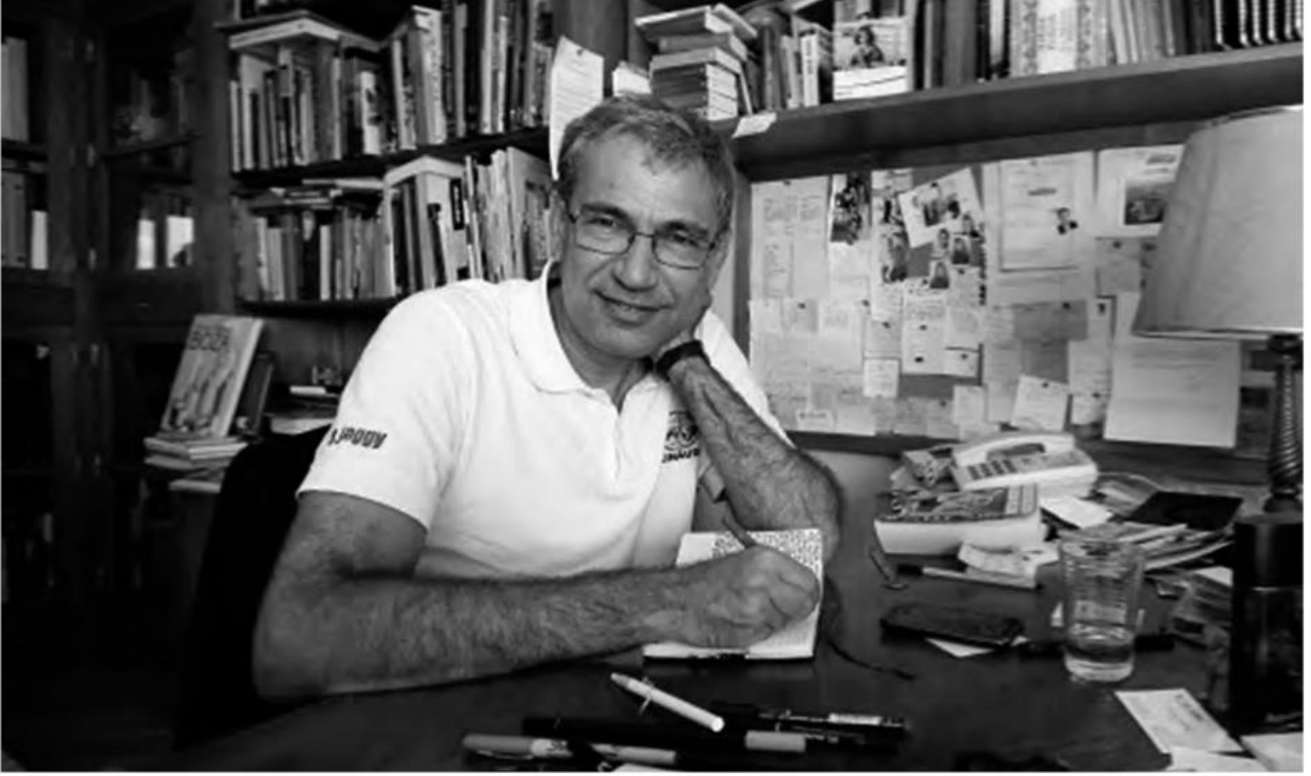
“Pamuk önce yazar, sonra romancıdır” demek, onun romanları romana benzemiyor demek değil. Aksine o romanlar olgun, hatta bir kısmı edebiyat harikası. (Belki de bazıları gereğinden fazla romana benziyordu; onlarda düşünceli romancı, saf romancıyı büyük ölçüde ele geçirdiği için ortaya birer mühendislik harikası çıkmıştı). Üstelik Pamuk’u dikkatle okuyan

herkes, onun, romanlarına, hikâyelerine düzyazılar, düzyazılarına da hikâyeler yerleştirmeden edemeyen bir adam olduğunu hemen fark eder.

Ortada büyük bir yazar varsa edebî türlerin özel bir anlamı yoktur. Edebiyat-yazar ilişkisinde vurguladığım doğrultuda asıl mesele şu: Her büyük yazar, yazdığı türü yeniden icat eden, onu yeni baştan şekillendiren, yaratan kişidir. Aslında Orhan Pamuk “roman yazarı” değildir. (Onu ayırt eden şey bu değildir.) Hayır, o “yazı” yazıyor; böylece yazıyı ve romanı yeniden icat ediyor ve biz onlara, yazdığı her şeye, hepsine birden “edebiyat” diyoruz.

(6-2) Öteki kitaplarındaki güzellikler

Orhan Pamuk’un büyük bir yazar olduğunu on sekiz yaşındayken *Öteki Renkler*’i okuyunca sezdiğimi anlatmışım. Demek ki, diye düşünmüştüm o zaman, Pamuk’un öteki kitapları da okunmaya değerdi. Böylece, üniversitede, o yaşa gelinceye kadar neredeyse hiçbir şey bilmediğimi fark etmemin öfkesi ve telaşıyla Bilgi Üniversitesi’nin Dolapdere’deki kütüphanesinden ödünç alarak okuduğum pek çok kitap gibi Orhan Pamuk’un bazı romanlarını da yutarcasına, hazmetmeden okudum. Derken 2008’de, artık gedikli olduğum hukuk fakültesinde üçüncü sınıfa geçtiğim sıralarda *Masumiyet Müzesi* yayımlandı. Bu kez yeni kitabı daha dikkatli, büyük bir zevkle ve iştahla, derinden etkilenerek okudum. Kanaatim şuydu: Bu kitap, yazarın açık ara en iyi romanıydı! O zamanlardaki ilk okuyuşumda, *Masumiyet Müzesi*’nde artık Orhan Pamuk’un eşyanın, zamanın ve mekânın sırrını tamamen kavradığını, başta Aristote-

Orhan Pamuk

les olmak üzere rafine felsefeden nasibini aldığını ve bundan ustaca yararlandığını, kendi icat ettiği zaman makinesiyle kendi gençliğine gerçekçi ve müthiş kârlı bir yolculuk yapmayı başardığını, üstelik oradan eli boş dönmediğini, aksine, oradan getirdiği hayatın o saymaya gelmez ayrıntılarıyla, o insanlar, eşyalar, düşünceler, imgeler, hayaller ve duygularla dolu, eksiksiz, fazlasız, dengeli, yani kusursuz ve zengin bir hikâye âlemi yaratmayı başardığını sezmiş; ama yine de olan bitene tam hâkim olamamıştım. Hâlâ bir şeyler eksikti.

Birkaç yıl sonra Pamuk, yazdığı romanın müzesini açtı. İlk fırsatta gidip gördüm ve hayran oldum. Bana büyük bir sanatsal coşku ve ilham veren bu işle, yazar, edebî dehasının onu “modern sanatçı” haline getirecek kadar büyük olduğunu kanıtlamıştı. Ama mesele bundan ibaret değildi: Dünya edebiyat ve sanat tarihinde ondan önce hiçbir romancı, yazdığı romanın

gerçekliğini bu kadar öngörülmez bir yöntemle, başka bir sanat dalını kullanarak, bu kadar uyumlu ve güzel bir şekilde perçinlememişti! Öyle ki romanı okuyan, müzede şöyle bir gezinmiş gibi, müzeyi gezen romanı şöyle bir karıştırmış gibi tuhaf ve çifte bir haz alabilirdi. Romanı alıp şöyle bir karıştırmaya her iki anlamda da müze bileti bedavaydı! Dünyada ilk defa Orhan Pamuk adlı, 1952 İstanbul doğumlu, altmış yaşında bir Türk yazar, zihninde yarattığı ve sadece kelimelere döktüğü hayal âlemine bir hacim kazandırmayı başarmıştı. İstanbul’un Çukurcuma semtindeki kırmızıyla kahverengi arasında bir renge boyanmış o binadaki Masumiyet Müzesi’nde, yazarın kendi deyişiyle, “zaman, mekâna dönüşmüştü”; fakat bu durum başka müzeler için de geçerliydi. Bu müzeyle ilk defa başarılı şey, kelimelerin ve cümlelerin eşya ve varlığa, roman bölümlerinin müze bölümlerine ve bir bütün olarak romanın müzeye, *Masumiyet Mü-*

zesi’nin Masumiyet Müzesi’ne dönüşmesi idi.

Daha sonra Pamuk’un başka bazı kitaplarını yeniden, bazılarını da ilk kez okudum.

Manzaradan Parçalar, *Öteki Renkler*’le yarışacak samimiyette ve güzellikteydi. Ve bu iki kitap birlikte, Türk edebiyatında ancak Tanpınar’ın *Edebiyat Üzerine Makaleler*’iyle kıyaslanabilecek kadar derin ve zengindi. *Öteki Renkler* ile *Manzaradan Parçalar*’ı okuyan sanata düşkün ve akıllı biri, keyfinin yerinde olduğu saatlerde Orhan Pamuk’la Heybeliada’daki Spitz Kafe’de oturup arada uzaktan belli belirsiz görünen denize bakarak saatlerce, günlerce hayattan, edebiyattan, sanattan, biraz da siyasetten konuşmuş gibi zevk alabilirdi.

Kara Kitap, tıpkı *Masumiyet Müzesi* gibi, ancak dâhi bir yazarın yazabileceği türden bir romandı. Pamuk’un bu en iyi iki romanı arasındaki temel fark şuydu: *Kara Kitap*’ta “düşünceli romancı” “saf

romancı”ya baskın gelmişti: Kitap biçim ve teknik açısından kusursuzdu; bölümler, epigraflar, cümleler, göndermeler, matematiksel, adeta Öklidyen bir titizlikle romana yerleştirilmişti: *Kara Kitap* bir romandan çok bir şehir ve edebiyat albümü gibiydi, yazarın kılı kırk yaran özeni olmasa devasa bir müzeyi dolduracak kadar zengin ve bir o kadar dağınık olan malzeme heba olup gidebilirdi, ama yazar işin üstesinden gelmişti. Büyük risk almış fakat o riski almanın ödülü olan edebî ihtişamı ele geçirmişti. *Masumiyet Müzesi* ise yapısı ve konusu gereği “kompakt” bir romandı; onda ne bir cümle eksik, ne bir cümle fazlaydı. Bir Rönesans ustasının, Rafaello gibi birinin ölçülü tavrını, uyum ve denge konusundaki titizliğe dayalı bir güzelliği yansıtıyordu. Shakespeare’in eserleriyle karşılaştırmak gerekirse, *Kara Kitap*, *Macbeth* gibi baroktu, *Masumiyet Müzesi* ise *Hamlet* gibi Rönesans... *Beyaz Kale* ise bu iki romanın hemen arkasında Pamuk’un üçüncü mucizesiydi: Yazar orada hayalperest okuru maharetli bir sihirbaz gibi tarihi ve felsefi bir rüyada gezindiğine inandırıyor, paragraf paragraf değişen anlatıcılar, oynadığı ayna ve zekâ oyunları dikkatli okuru büyülüyordu. Benim ölçülerime göre edebî kalite olarak onu ardından gelen *Benim Adım Kırmızı*, romandan çok sanki Doğu sanatına, çoğu isimsiz, hüznü, o eski nakkaşların yaptığı tasvirlerin modern bir yazarın coşkusuyla ikinci defa, fakat bu kez renklerle değil, kelimelerle tasvirine ağırlık veren bir karşılaştırmalı sanat antolojisine benziyordu; ama bir yandan da yazarın eski mesleği ve idealiyle bir tür hesaplaşması, ressamlığa gerçek anlamda veda edişi gibiydi. Diğer romanlar ise daha geriden geliyordu... *Kar, Kafamda Bir Tuhafılık, Sessiz Ev,*

Kırmızı Saçlı Kadın, Cevdet Bey ve Oğulları ile *Yeni Hayat... Veba Geceleri*’nin en sonda olduğuna değinmem az kaldı. Ondan önce Pamuk’un film senaryosu *Gizli Yüz*’e gelirsek, neredeyse tüm rüyalarından daha garip bir rüya ve güzel, zekice bir bilmecydi. *Gizli Yüz* öyle bir bilmecydi ki hakikatler ve hayaller, somut varlıklar ve onların imajları ile ilgili kafası karışık, zihni yeryüzündeki tüm uyaranlara açık, akıllı bir adam, onu başkalarından çok kendine sormuştu. Hepsinin hakkında söylenecek çok söz var ama ancak gelecekteki hayalî kitabıma sığabilir.

Orhan Pamuk’un *Babamın Bavulu* adı altında kitaplaştırdığı ödül konuşmalarını, günlük hayatında iştahlı olan bir edebiyat gurmeleri resepsiyon yemeği sonrasında ikram edilen tatlı ama sert birer kokteyle benzetebilir. Bunlardan benim için en çarpıcı olanı, kitaba adını veren, “yazmanın ve edebiyatın, hayatımızın merkezindeki bir eksiklik ile, mutluluk ve suçluluk duygularıyla derinden bağlantılı olduğunu” zekice vurgulayan ve şu cümlelerle biten konuşmaydı: “İsveç Akademisi’nin bana bu büyük ödülü, bu şerefi veren değerli üyeleri, değerli konuklar, bugün babam aramızda olsun isterdim.” Bu konuşmalarını okuyunca, Orhan Pamuk’un yalnız romanlar yazan biri olmadığını, aynı zamanda edebiyat ile hayatımızın kusurları ve özellikle huzursuzluk duygusu arasındaki güçlü bağlantılar üzerine uzun uzun düşünmüş, inzivada geçirdiği kırk senenin sonunda “ene’l edebiyat” diyerek kemale ermiş ve inziva yerini, o tek kişilik tapınağını taşradan merkeze taşımış bir keşiş, yine yalnız ama artık daha çok gülümseyen bir dervişe benzediğini tamamen anlamıştım.

(6-3) *Veba Geceleri*’nde eksik ya da fazla olan ne?

Veba Geceleri’ni, araya karışan birkaç küçük kitabı saymazsam, *Savaş ve Barış*’tan hemen sonra okudum. Bu durum ilk bakışta Orhan Pamuk’un yayımlanması tam da konusuyla benzeşen salgın günlerine denk gelen bu romanı için bir haksızlık gibi görünebilir; çünkü Tolstoy’un en iyi romanı, belki de yeryüzünde yazılmış en iyi romandı. Fakat *Veba Geceleri*’ni okuyuşumun zamanlaması bir başka açıdan belki de haksızlık sayılmazdı; çünkü adil bir değerlendirme yapabilmek için yeterince yaşlıydım (onca çabanın ardından edebî yaşamın biyolojik yaşımı yakaladığımı sandığım otuz üçümün içindeydim), kitap da zaten Pamuk’un önceki romanlarının edebî standardının altındaydı (fakat roman şimdi bir yaşında olmasına rağmen ileride benden daha yaşlı olabilir: yaşlı olmak için hayatta olmak ya da hâlâ hatırlanıyor olmak gerekir, bunu gelecek gösterecek.)

Veba Geceleri’nde eksik ya da fazla olan neydi? Romanı okurken tuttuğum notlar, kitap sayfasıyla yirmi sayfayı bulmuştu. Bu, onu anlatmak için en az yüz sayfaya ihtiyacım olduğu anlamına geliyor. Ama bu ihtiyacın boyutları, asıl olarak “Orhan Pamuk ve Ben”den bahsetmek istediğim yazımın hacmini fazlasıyla aşıyor. O halde notlarımda ağır basan bazı ortak noktalara değinmekle yetinmem kaçınılmaz.

Doğrusu *Veba Geceleri*’nde eksik olan pek bir şey yoktu! Roman, olması gerektiği gibi bir âlem yaratmıştı. Bu âlem Doğu Akdeniz’de, Girit’le Rodos’un arasında, tüm ayrıntıları resmedilmiş, var olmayan bir adanın içindeydi. Orhan Pamuk, dersine her zamanki gibi, belki her zamankinden de fazla çalışmış; 1901 senesinde kaybedil-

mesi an meselesi olan bir Osmanlı adasında ortaya çıkabilecek bir veba salgını ve onun etrafında gelişebilecek aşk ve evlilik, din ve iktidar, imparatorluğun ölmek üzere olan ruhu ve ulus-devletin doğmak üzere olan bedeni, tıbbi ve askeri kuşatma (karantina ve abluka), tarikat ve siyaset gibi meselelere ilişkin çeşitli olayları, onları kuşatan sosyal ve insani malzemeleri, ince saray oyunlarıyla kaba taşra hesaplarını da dahil ederek önümüze olanca zenginliğiyle dökmüştü. Bir gün Minger Adası'na yolum düşse, Arkaz kalesini ve oradaki tecrit yerini, bir türlü bitmeyen saat kulesini, sonra postaneyi, kışlayı, vilayet binasını, Hamidiye ve Theodoropulos hastanelerini, Arap Feneri'ni, Halifiye tekkesiyle öteki tekeleri, Kolağası'nın eviyle uzun süre kaldığı Splendid Palas otelini, Marika'yla Zeynep'in evlerinin olduğu sokakları, Müslüman ve Hıristiyan mahallelerinin her birini, hatta romanın başındaki haritada gösterilmeyen, içinde de bahsedilmeyen, Orhan Pamuk'un dahi bilmediği yerleri bile elimle koymuş gibi bulacak, üstelik gitmişken ora-

da işlenen cinayetleri dahi çözebilecek durumdaydım. Ve en önemlisi yazar Orhan Pamuk, romanın başındaki epigraflar, okura not ve teşekkür kısmı ile romanın yazılabilmesi için asıl malzemeyi oluşturan mektupları yazan V. Murat'ın üçüncü kızı Pakize Sultan'ın torununun çocuğu ve "romanın yazarı" tarihçi Mîna Mingerli'nin "Giriş" yazısından romanın sonundaki "Yıllar Sonra" bölümüne kadar kitabın pek çok yerinde edebî zekâsını, masalsı tasvirlerini (Arkaz Kalesi'nin açıklarındaki gemiden görünen Minger'in "romantik seyahat yazarlarını heyecanlandıran" manzarası), ince esprilerini ve göndermelerini (Minger Adası'nın coğrafi özellikleri için "yararlandığı" Romalı yazar Plinius'un *Naturalis Historia*'sına varıncaya kadar!) esirgemiyordu.

Fakat tuhaf bir durumu fark etmiştim: Sanki romanın en güçlü yanı ile en zayıf yanı aynıydı: Tarihi çok iyi bildiğini bildiğim, o yüzden bir şeyleri atlamayacağını düşündüğüm Pamuk'un yarattığı Komutan Kâmil, "Telgrafhane baskını", "Splendid Palas Otelini"

gibi karakterler, olaylar, mekânlar apaçık vurgular ve neredeyse bire bir benzerlikler sayesinde Atatürk, Samsun'a çıkış, Pera Palas oteli gibi gerçek tarihî kişi, olay ve mekânlara bazen çok benziyor; bazen de yersiz, yüzeysel ifadeler yüzünden, o tarihî kişilere, grotesk, gülünç birer karikatür olarak (Komutan Kâmil'in ölmeden önceki siyasi içerikli sayıklamaları) hiç benzemiyordu. Belki böylece *Veba Geceleri*, basit bir tarihî alegori olmaktan kurtuluyor, tarihi edebiyatın hizmetine sokuyordu. Fakat bir yandan da bu çok zor bir oyun, çok riskli bir edebî girişimdi. Ama romancı bu riski almıştı. Sanki Pamuk, bu konuda, yani tarihî gerçek ile roman gerçeği, alegori ile karikatür yaratma seçenekleri karşısında kararsız kalmış, sonunda ikisini birden seçmişti. İşte yazarın kararsızlığı ya da zıt işlevleri olan iki düğmeye birden basması şeklinde tarif edebileceğim tavrı, romanı İsa'ya da Musa'ya da yaranamaz hale getirmişti. Orhan Pamuk modern edebiyat çöllerinde ölümsüzlüğünü birkaç kez ispatlamış, meşru ve kıdemli bir sfenks olarak *Veba*

Orhan Pamuk

Veba Geceleri, pek çok romancının yazamayacağı kadar iyi, Orhan Pamuk'un edebî standartlarına göre ise şaşırtıcı derecede zayıf bir romandır. Fakat bir şekilde Veba Geceleri'nin bu haliyle yazılması gerekiyordu. Bu, nesnel açıdan bakarsak kaçınılmaz bir zorunluluk, yazarının açısından bakarsak bir ihtiyaçtı.

Geceleri'nde iki tarafı keskin bıçağa benzer zorlu, harika bir bilmece ortaya atılmış; ama belki de bilmenin cevabından kendisi de emin olamadığı için cevabı bilmeyenleri yutma hakkını kaybetmişti. Romanın en yaratıcı yönü, böylelikle en zayıf yanına dönüşmüştü.

İkinci bir mesele, romanın genel temasıydı. Dikkatli bir okurun iyi bir romanın hakikaten iyi olduğunu çoğu zaman daha arka kapaktaki tanıtıcı yazıyı okuduğu an sezebileceğini düşünürüm. Bunun için hem romanın rafine olması, hem de romanın arka kapağını yazan editörün eserdeki evrensel trajik çelişkileri ve imgeleri yakalayıp ifade edebilecek kadar dikkatli bir okur olması gerekir. Ne demek istediğimi anlatabilmek için *Kara Kitap*'ın arka kapak yazısındaki bazı işaretlerden örnek vereceğim: “Galip (...) kayıp karısı Rüya'yı karlı bir kış günü İstanbul'da aramaya (...) yakın akrabası gazeteci Celâl'in köşe yazıları, bu arayışta ona işaretler yollayacak (...) her bacası, her sokak, her insanı başka bir esrarlı âlemin işaretine dönüşen İstanbul'da Galip'in araştırmalarını (...) Boğaz'ın sularının çekileceği felaket günlerine (...) karlı gecenin aşk hikâyelerinden yüzlerimizin üzerindeki anlamın sırlarına (...)” Evet, bu ifadeler, *Kara Kitap*'taki trajik çelişkiyi hakkıyla ortaya koyuyordu: Şehir ve insan, İstanbul ve Rüya, geçmiş ve şimdi, yazı ve hayat... Oysa *Veba Geceleri*'nde durum farklıydı. Gerçi kitabın arka kapağında önce “ada” ve

“veba salgını” ifadelerini görünce heyecanlanmıştım. Fakat hemen sonra, romanın içindeki konu çeşitliliğini birleştirmesi gereken trajik sorunu göremeyince hayal kırıklığına uğradım: Romanda pek çok konu vardı: “(...) ölüm korkusundan karantina karıştılığına, tekke şeyhlerinden Yunan milliyetçiliğine, hacı gemilerinden karantina isyanlarına, Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerinin renkli ve panoramik bir manzarasını (...) Sultan Abdülhamit önce Sağlık Başmüfettişi kimyager Bonkowski Paşa'yı (...) genç ve başarılı Doktor Nuri'yi (...) sarayda hapis hayatı yaşattığı ağabeyi önceki padişah V. Murat'ın kızı Pakize Sultan ile (...) genç ve milliyetçi Osmanlı subayı Kolağası Kamil, onun âşık olduğu adalı Zeynep (...) bu insanların vebayla, adadaki geleneklerle... savaşının ve yaşadığı aşkların...” Hayır, bu tanıtım yazısında çok çeşitli konular, dağınık sorunlar vardı, ama bunları birleştirecek, romanı şaheser haline getirecek trajik katalizör yoktu. Önce, bunun editörün bir ihmali olabileceğini düşündüm; fakat romanı okuyup bitirdikten sonra böyle bir şey olmadığını anladım. Aksine editör, kitabı gerektiği gibi tarif etmişti: Gerçekten *Veba Geceleri* tarihî malzeme açısından çok zengindi ama onları bünyesinde eritecek, bizzat Pamuk'un deyişle söylemek gerekirse bir “büyük hikâye” yoktu. Evrensel trajedi diyebileceğim unsur eksik olduğundan, romanın sahip olması bekle-

nen edebî yücelikten geriye pek az şey kalmıştı: Tarihî malzemenin kendi güzelliği, zeki yazarın zarif şakaları (mesela Mingerce “Akva nukaru!” [su şurada!] cümlesindeki akva [“acqua”, İtalyanca “su”] Batı'ya ve Latin dillerine Mingerceden geçmiştir), üstkurmacayla ilgili ve diğer göndermeleri, vurguları, büyük bir siyasi meseleyi günlük, sıradan bir sorun ve imajla yansıtma becerisi (mesela imparatorluğun büyük toprak kayıplarını bir vatandaşın imparatorluk haritasına bakarak yurtiçi/yurtdışı posta fiyat tarifelerini tartışması üzerinden vermek) ve yer değiştirme oyunları...

Veba Geceleri'nde merkezî bir trajik gerilim dışında eksik olan pek bir şey yoktu, doğru, ama fazlalıklar ve uyumsuzluklar vardı: Akdeniz'deki küçük bir ada olduğu söylenen Minger, hem fiziki coğrafyası, hem de insan malzemesi, beşeri ve ekonomik coğrafyası ve sorunları itibarıyla Türkiye'yi bir minyatür olarak dahi temsil etmeye elverişsizdi. Romanın karakterleri bazen, tarihî, ansiklopedik bilgiler sanki kendilerine zorla söylenmiş gibi huzursuz, yapmacık, geveze ve malumatfuruştur. Mesela Kolağası Kâmil, karısıyla konuşurken hiç de gerekmediği halde İstanbul'da yer-yön bilgisi veriyordu: “Pakize Sultan'ın sarayda hapis olduğu Beşiktaş'a, hükümetin oturduğu Babıali'ye, bakteriyolojihanenin olduğu Nişantaşı'na götüreceğim seni!”

O halde romancı Orhan Pamuk, acaba bu romanı, tüm edebî dertlerini ve zevklerini bir kenara bırakıp, Türkiye’de gerçekleşen, Batılıların historyografi dediği tarihyazımıyla ve ulus-devlet inşasıyla alay etmek için mi yazmıştı sadece? Elbette böyle bir ihtimal yoktu, çünkü Pamuk zaten romandaki pek çok tarihî figürü çoğu zaman gerçekçi bir şekilde yansıtmış, romanı genel olarak bir parodi olarak görülemeyecek kadar ciddi düşünceler, olgun imalar ve benzerliklerle zenginleştirmişti. O halde asıl sorun, edebî meselelerden hiç anlamayan, böyle bir dertleri de olmayan yüzeysel birtakım kişilerin dediği gibi Pamuk’un “sinsi siyasi amaçları” filan değil, yukarıda söylediğim şeylerdi: Romancının alegori ile karikatür arasındaki kararsızlığı ya da ikisini birden yapma tercihi, romanın bütünlüğünü sağlaması, çatısını kurması gereken evrensel trajik çelişkinin eksik oluşu, temaların dağınlığı, olay, yer ve içerik ile anlatılmak istenen edebî ve tarihî sorunlar arasındaki uyumsuzluk...

Veba Geceleri’ndeki bütün bu sorunları mazur gösteren tek şey, romanı 1952 doğumlu “romancı” Orhan Pamuk’un değil, 1949 doğumlu “tarihçi” Mîna Mingerli’nin yazması olabilirdi. Fakat hepimiz *Veba Geceleri*’ni kimin yazdığını bildiğimiz için ve romanda Mîna Mingerli’nin roman yazma denemesindeki acemilik ya da sorunlarla ilgili yazarın özel bir vurgusu da olmadığı için bu yeterli bir mazaret olamaz. Sonuçta şunu rahatlıkla söyleyebilirim: *Veba Geceleri*, pek çok romancının yazamayacağı kadar iyi, Orhan Pamuk’un edebî standartlarına göre ise şaşırtıcı derecede zayıf bir romandır. Fakat bir şekilde *Veba Geceleri*’nin bu haliyle yazılması gerekiyordu. Bu, nesnel açıdan bakarsak kaçınılmaz bir zo-

runluluk, yazarının açısından bakarsak bir ihtiyaçtı.

Ölmeden Önce Yazma İhtiyacı

İnsan öleceğini bilen, ama bugün, bu hafta ya da bu ay ölebileceğine pek ihtimal vermeyen ilginç bir varlık. Ben de çoğu zaman böyleyim, ama bazen hemen şimdi ya da bugünlerde ölebileceğim aklıma gelir. Bu yazıda ana hatlarıyla anlattığım düşüncelerimi, tam gönlümden geçtiği boyutlarda özgürce, dilediğim gibi anlatsam beş on sayfa değil, en az beş yüz sayfa yazmam gerekirdi. Kitaplarım, defterlerim notlarla, zihnim düşüncelerle dolup taşıyor. Ama bir yandan zaman da ilerliyor. “Hayatın zorunlulukları”nın yanı sıra yazılacak başka şeyler, yayımlanmadan önce son kez üstünden geçilecek kitaplarım, henüz yazmadığım, yazmaya dahi başlamadığım hayalî kitaplarım, hatta hikâyesini, konusunu, türünü düşünmediğim, “hayalî” olarak bile nitelendiremeyeceğim kitaplarım var. Diyeceğim, bugünlerde ve önümdeki birkaç yılda Orhan Pamuk hakkında yazmayı tasarladığım o uzun kitabı yazamam. Ama bugünlerde bu kısa yazıyı yazmak zorundaydım. Neden yazmak zorunda olduğumu yukarıda “Herkes her şeyi mecburen yapar” başlığı altında yeterince açıkladığımı sanıyorum. Henüz ölmediğim kesinken, şimdi, bu yazıyı yazmaya ihtiyacım vardı.

Kapanış: Tuhaf Bir Huzur

Hava karardı, gece oldu. Saat ikiyi yirmi geçiyor. Sonuna geldiğim bu yazıyı yazdığım masada oturma ihtimali olan herhangi bir kişi gibi ben de birazdan başıboş köpeklerin daha çok havlamaya başladığını fark edecek; sessiz sakin insanlardan ve gürültücü köpeklerden başka kimsenin yaşamadığı bu ıssız tepede gönlünce esen rüz-

gârın uğultusunu, cırcır böceklerinin kulak çınlamasını andıran seslerini daha kuvvetli duyacağım. Belki içeriden, bir yerlerden konuşma sesleri gelecek. Saatlerdir oturduğum koltuktan kalkıp balkona çıkacağım. Masamın üzerinde Orhan Pamuk’un, sayfaları benim notlarımla dolu, muhtemelen unutulmayacak dokuz kitabı, görünüşe göre belki de üzerine aldığım notların unutulup gideceği o kitapların yanı sıra yine not ve yazılarımla dolu iki defterim, bittiği için buruşturduğum bir sigara paketi, on on beş izmaritle dolu büyük, cam puro küllüğü, beyaz, kocaman masa lambasıyla bir avuç kalem, birkaç tane de çakmak öylece duruyor. Birazdan boş sigara paketiyle küllükteki izmaritleri çöpe döküp defterlerimi çekmeceme kaldıracağım. Pamuk’un kitaplarını da raftaki yerine, *Tutunamayanlar* ve *Tanpınar*’ın kitapları ile *Zamanın Üzerinde Seyahat*, *Şapka*’nın *İçindeki Kıraathane* ve *Dipsiz Göl*’ün olduğu kısmın arasına yerleştireceğim. Böylece masam hafifleyecek, ben de odamdan çıkacağım. Karanlık bir odada yan yana duran kitaplar tek başlarına ne yapar? Tıpkı diğer eşyalar gibi, kalemlerle küllüğün, çakmaklarla lambanın yaptığı gibi birbirleriyle mi konuşurlar?

Üst tarafı, sessiz bir dünya değil, hayır. Hamlet öldü, Shakespeare de öldü; ama bu yazıyı okuyanlar, biz hayattayız. Ben de hayattayım. Orhan Pamuk, *Kara Kitap*’ın sonunda “tek teselli yazı” diyor. Bu doğru olmalı. Galiba başlangıçta hissettiğim gibi biraz tuhaf olan yazım burada sona eriyor. Şimdi hissettiğim şeyse, bir zorunluluğu yerine getirdiğim, kimin verdiğini bilmediğim bir görevi daha tamamladığım duygusu. O halde geriye kalan şu: Tuhaf bir huzur... ●